

Міністерство освіти і науки України

Львівський національний університет імені Івана Франка

Факультет міжнародних відносин

В. Є. Голубко,

В. А. Гринчак,

Г. М. Федущак-Паславська

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ

КНИГА ІІІ

**ДЕРЖАВНІ УТВОРЕННЯ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ
XX СТОЛІТТЯ**

Монографія

Харків
«Право»
2022

Автори:

В. Є. Голубко – розділи 2, 3; підрозділ 1.3;
В. А. Гринчак – передмова, підрозділ 1.1;
Г. М. Федущак-Паславська – підрозділ 1.2

Рецензенти:

А. М. Гороть, кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права (Волинський національний університет імені Лесі Українки);

В. О. Качур, кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри теорії та історії держави і права (Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 36/10 від 4 жовтня 2022 р.)*

Голубко В. Є.

Г62 Державний суверенітет України. Кн. III : Державні утворення українського народу першої половини XX століття : монографія / В. Є. Голубко, В. А. Гринчак, Г. М. Федущак-Паславська. – Харків : Право, 2022. – 218 с.

ISBN 978-966-998-451-7

На підставі проведеного аналізу історичних джерел і міжнародно-правових явищ з'ясовано механізм збереження української ідентичності після ліквідації Запорізької Січі, доведено її універсальність у різних форматах самовизначення (УНР, ЗУНР, Карпатська Україна). Охарактеризовано етапи українського державотворення 1917–1920 рр., визначено момент реалізації державного суверенітету УНР, розкрито роль Берестейського договору у формуванні міжнародно-правових наслідків визнання держави. Проаналізовано переваги та недоліки державних форм правління на різних етапах самовизначення українського народу першої половини XX ст.

Для студентів юридичних факультетів і факультетів міжнародних відносин, юристів, спеціалістів у сфері міжнародних відносин і політології, а також працівників державних органів, діяльність яких пов'язана із забезпеченням зовнішньої політики, міжнаціональних відносин та ідеології.

УДК [341.211:94](477)"1917/1920"

- © Голубко В. Є., Гринчак В. А., Федущак-Паславська Г. М., 2022
- © Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022
- © Видавництво «Право», оформлення, 2022

ЗМІСТ

Передмова.....	5
<i>Розділ 1. Політико-правовий механізм українського самовизначення після ліквідації Запорізької Січі.....</i>	10
1.1. Генеза самоорганізації українства після ліквідації Запорізької Січі.....	10
1.2. Ідеї незалежності у працях видатних українців XIX – початку XX ст.	20
1.3. «Проект» Української держави в українській та світовій громадській думці XIX – початку XX ст.	61
<i>Розділ 2. Державний суверенітет України періоду національної революції 1917–1920 рр.</i>	76
2.1. Становлення державного суверенітету України доби Центральної Ради: від автономії до самостійності	76
2.2. Суверенітет Української Держави часів гетьманату Павла Скоропадського: плани, реалії, здобутки і втрати	113
2.3. Західно-Українська Народна Республіка	133
2.3.1. Формування державних структур	133
2.3.2. Боротьба за міжнародне визнання суверенітету	151

2.4. Боротьба за реалізацію державного суверенітету в період Директорії УНР.....	158
<i>Розділ 3. Карпатська Україна: специфіка формування суверенітету.....</i>	<i>203</i>
Післямова.....	213

Передмова

Запропоноване дослідження завершує аналіз процесу становлення державного суверенітету України в історико-правовому вимірі. Ліквідація Запорізької Січі за своїми руйнівними наслідками була сумірна з монголо-татарською навалою, оскільки знищила всі державницькі інституції Козацької доби і передусім рушійну силу українського самовизначення – козацтво. Змінивши звичну у попередніх дослідженнях методика, автори спробували окреслити межі історичного періоду, опираючись на аналіз міжнародно-правових явищ, дотичних до українського державотворення, задля більш якісного висвітлення динаміки процесу самовизначення, деталізуючи на прикладі українського суспільства його переваги та недоліки загалом.

Оскільки процес самовизначення українства після ліквідації Запорізької Січі займає незначний часовий проміжок (і становить окремий науковий інтерес), то варто акцентувати увагу на стадіях, які передують йому. Теорія міжнародного права класифікує самоідентифікацію та самоорганізацію суспільства задля з'ясування його внутрідержавних, міжнародних прагнень і претензій. Процес наукового аналізу потребує окреслення зовнішніх та внутрішніх чинників, які мали вплив на ці явища, сприяли чи перешкоджали їх становленню та розвитку.

Перший чинник, який зумовлював суть і зміст самоідентифікації та самоорганізації – наявність населення з особливими національними, культурними та іншими ознаками, які виокремлюють чи вирізняють його із середовища інших

територіально узгоджених етносів, націй, народів тощо. На національне самовизначення зазвичай претендувало населення, яке спілкувалося українською (модернізованою старорусинською) мовою, проживало на колишніх територіях Київської Русі чи Козацької держави, сповідувало православну віру (православні та греко-католики). Видається, названих кваліфікуючих ознак цілком достатньо для виокремлення категорії населення під загальною назвою «український народ».

Другим елементом самоідентифікації є цілісність суспільства, іншими словами, чи перебувало узгоджене суспільство в межах одного або кількох територіальних утворень. Незважаючи на те, що українське населення перебувало в межах юрисдикції зазвичай кількох держав одночасно, бачення незалежного існування збігалось. Безумовно, тривале перебування в складі інших держав, основними з яких була Російська та Австро-Угорська імперії, позначалося на деяких підходах до управління, територіального поділу тощо. Проте цей чинник не мав суттєвого значення для формування законодавчої юрисдикції державного суверенітету, бо понад століття належність до різних держав й укладів, формуючи різне прагнення форматів державного правління та устрою, загалом не порушувало цілісності ідентифікації та самобутності українців. Сповідуючи схожі цінності, українство початку ХХ ст. утворило два дуже схожих незалежних державних утворення майже одночасно (УНР та ЗУНР), хоча навіть у межах єдиної держави після злуки 22 січня 1919 р. часткових розбіжностей оминати не вдавалося.

Особливою проблемою формування законодавчої юрисдикції зазвичай є бачення домінуючих інтересів у державотворенні. Починаючи від формату об'єднання лише українців, збереження укладу й устрою попередньої державності чи автономії, до задоволення окремих соціальних інтересів (наприклад, трудящих), обрати компромісний варіант українцям було досить складно, що серйозно гальмувало державотворчі процеси та породжувало внутрішню конфронтацію.

Недостатньо досконала конструкція самоідентифікації негативно впливала на самоорганізацію українського суспільства. Використовувана у період Козацької доби мілітаризована форма правління, після ліквідації Запорізької Січі, перейшла у фазу політичну, де виразником інтересів українства були політичні інституції (об'єднання чи інший прообраз сучасних партій). Наявність кількох джерел, що уособлювали волю українства в аналізований історичний період, розпорошували рушійну силу самовизначення, а в окремих випадках, навіть, – паралізували.

Головною особливістю самоорганізації безперечно був історичний момент, який не лише допускав самовизначення, а й ставив більш нагальні вимоги щодо виконання суверенних функцій. Усі випадки реалізації українцями державного суверенітету зумовлювало знищення або параліч виконавчої юрисдикції попереднього державного утворення, передусім – розвал Російської та Австро-Угорської імперій. Мінімальні часові рамки для самоорганізації потребували прийняття оперативних рішень та ефективну окупацію підконтрольної території. Для забезпечення прийняття оперативних рішень, на наш погляд, не вистачало належного розуміння суспільних процесів, брак адаптованих і схвалених населенням моделей управління, натомість для окупації – належної інфраструктури виконавчої влади у питаннях підпорядкування та управління підконтрольним населенням.

Видається, що неналежне бачення перспектив державного управління та дефіцит належного досвіду у цій сфері суттєво ослаблювали адміністративну вертикаль першого випадку реалізації державного суверенітету УНР в особі виразника її волі та центрального органу – Центральної Ради. Саме з моменту проголошення IV Універсалу законодавча юрисдикція була сконцентрована на відокремленому державницькому та незалежному існуванні українського народу. Феномен реалізації українцями державного суверенітету полягає у тому, що за фактом існування української державності закріплення

державних кордонів відбувалося за згодою зацікавлених держав у момент погодження самого існування української держави. Безперечно допустимо класифікувати кордони первинні (сталі та невід'ємні) і договірні (дискусійні). Для кваліфікації державного суверенітету державних утворень українського народу першої половини ХХ ст. достатньо було визнання мінімальних первинних, передусім – історичних, згодом із розширенням державної території відповідно видозмінювалася концепція законодавчої юрисдикції з огляду на її межі та склад.

Проблема існування (виживання) українських державних утворень першої половини ХХ ст., крім загрози зовнішніх агресій та відсутності міжнародного схвалення відокремленого існування, також полягала у відсутності ефективної конструкції державного управління та устрою, визнаної та схваленої підконтрольним населенням. Пошук універсальної форми правління ускладнювався співіснуванням у різні часи самовизначення кількох рушійних сил, не завжди патріотичних і готових на компроміс. Навіть спроба примусу з використанням внутрішньої мілітаризованої складової Гетьманщиною П. Скоропадського та Директорією позитивних наслідків не дали.

Варто наголосити, що українська самоідентифікація мала міжнародне значення і була універсальною. Зокрема, Карпатська Україна, яка з огляду на об'єктивні причини не змогла об'єднатися з суверенними ЗУНР та УНР у 1918–1919 рр., зберігала тривалий час свою русинсько-українську ідентичність у статусі автономії, а у 1939 р. проголосила незалежність, хоча й на нетривалий період. Українська ідентичність також виявилась у Львові, в умовах німецької окупації, за ініціативи ОУН (б) 30 червня 1941 р. оголошенням Акту відновлення Української Держави, який успіху державотворення не мав, а організатори зазнали переслідувань. Також цікавим історичним фактом є перемовини урядів УНР і Кубанської народної республіки про утворення федерації. Безперечно, наведені факти свідчать про актуалізацію питання української незалежності початку ХХ ст.

на ґрунті історично сформованого національного об'єднання, спроможного забезпечити територіальне верховенство та стати рівноправним учасником міжнародної спільноти.

Українське державотворення початку ХХ ст. в історичному плані було вищою формою самоорганізації, яку можна порівняти з аналогічною у період Козацької доби. Титанічна праця теоретиків самостійності українства у непростих політичних, соціальних й економічних умовах забезпечила українському питанню всесвітнє визнання, а також схвалення та підтримку. Можливість реалізувати державний суверенітет, домогтися визнання частиною провідних держав світу, хоча й на нетривалий період, дало змогу українцям увійти в сім'ю народів як рівноправне, гідне поваги суспільство з прогресивними, історично зумовленими устоями, прагненнями добросусідства та розвитку. На жаль, низка обставин, Які пов'язані з політичною доцільністю, переживаючою дією міждержавних зобов'язань, подвійними стандартами тощо перекреслили перспективу державності та запрограмували розподіл державної території з майбутнім поглинанням її сусідами. Водночас українське суспільство, за браком часу, не спромоглося належно вибудувати внутрідержавні механізми владної вертикалі, компромісні, прийнятні та схвалені населенням, а також вибудувати систему міжнародних зобов'язань щодо міжнародної безпеки та співробітництва. Проте досвід українського державотворення першої половини ХХ ст. поза усяким сумнівом можна вважати позитивним на шляху боротьби за незалежність, справедливість, існування загалом.

Розділ 1

ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ УКРАЇНСЬКОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІСЛЯ ЛІКВІДАЦІЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ

■ 1.1. Генеза самоорганізації українства після ліквідації Запорізької Січі

Анексія Російською імперією українських земель в XVII–XIX ст. повністю знищила засади будь-якого суверенітету. Український народ учергове змушений був розпочинати процес самовизначення, напрацьовуючи нові концепції, засади та форми самоорганізації. Відправним пунктом цього процесу безумовно стала самоідентифікація українства у форматі Гетьманської держави, започаткованої у часи Б. Хмельницького з відповідною державною формою правління та державним устроєм.

Неоцінена державотворча спадщина Козацької доби мала величезне міжнародно-правове та національне суспільно-політичне значення. Передусім український народ уже не потребував підтвердження своєї ідентичності, а існуючий уклад забезпечував збереження мови, звичаїв, традицій, культури тощо. Залишалось лише підтвердити прагнення самостійності та вибудувати відповідну суспільно-політичну інфраструктуру

самовизначення. На наш погляд, цьому суттєво сприяла неспроможність російської влади забезпечити ефективну асиміляцію українців і змінити їхні національні пріоритети. Варто наголосити, що у період розвалу імперій початку ХХ ст. та загострення претензій на незалежність, історичне, передусім державницьке чи організоване по-іншому, минуле відіграло у міжнародному праві значну роль. Однією з беззаперечних підстав самовизначення сьогодні є попереднє відокремлене існування та функціонування територіально узгодженого суспільства. Українське козацтво залишило яскравий слід у світовій історії не лише у питаннях привернення уваги до проблем українства, а й у здатності організуватися у самостійне територіально узгоджене утворення. Прагнення відтворити його аналог у модифікованому форматі, з погляду міжнародного права, наголошувало на зрозумілій і допустимій поведінці, у тім числі й українців, на міжнародній арені.

Самоідентифікація суспільства відображається у законодавчій юрисдикції, бо формує зміст і суть суверенітету, виокремлюючи територіальне утворення з-поміж інших, схожих чи споріднених. Їхній взаємозв'язок очевидний і незаперечний: самоідентифікація є основою законодавчої юрисдикції та зумовлює її модель і конструкцію. На українську державність могло претендувати лише домінуюче українське (україномовне) населення, що визначало розмір і зміст територіальних претензій, передусім УНР. Щодо державного устрою, то українці погоджувалися на формат федерації (хоча радше – конфедерації), вимагаючи самостійного здійснення значної частини суверенних функцій. За формою правління перевага надавалася республіці з розширеними представницькими механізмами та розподілом влади. Навіть у перехідні періоди Гетьманщини П. Скоропадського та Директорії застерігався тимчасовий характер домінування виконавчих інституцій.

Модель української самоідентифікації була відома, зрозуміла та поширена серед україномовного населення.